

Working Paper

No. 2004.16

Susse Georg

Miljø

- evangelister, skeptikere og entreprenører

INSTITUT FOR ORGANISATION OG ARBEJDS SOCIOLOGI

Handelshøjskolen i København

Solbjerg Plads 3

2000 Frederiksberg

Tlf: 38 15 28 15 Fax: 38 15 28 28

Miljø – evangelister, skeptikere og entreprenører

Susse Georg

Professortiltrædelsesforelæsning 25.02.04

Miljø, det er noget de fleste har en mening om, og med titlen på min tiltrædelsesforelæsning ønsker jeg at angive, hvilke stemmer, jeg anser for vigtige meningsdannere – evangelister, skeptikere og entreprenører.

- I medierne blandes disse stemmer til en kakofoni om alverdens ting jf. debatterne om verdens sande miljøtilstand og om hvorvidt miljø- og energipolitikken har haft gunstige erhvervspolitiske effekter eller ej.
- Samme typer af stemmer kan også høres i virksomheder enten blandt de miljøansvarlige, der typisk er varme fortalere for miljøet, eller hos nogle af de mere skeptiske mellemledere, som ønsker klar økonomisk dokumentation for fordelene ved yderligere en miljøindsats.
- Og de findes også indenfor miljøledelsesforskningen, der ligesom mange andre forskningsområder er med til at levere de indsigter, der flourer i medierne.

I løbet af de næste 45 minutter vil jeg indlede med at redegøre lidt nøjere for 'hvad disse tre typer af stemmer dog siger' for herigennem at tegne konturerne af min tilgang til miljøpraksisforskning. Forelæsningen falder i tre dele...

I. Stemmerne og argumenterne

Naturen det billige skidt giver fantastisk gode billeder og er dermed godt stof for medierne. Det er også fra medierne, at de fleste af os får vores meninger om miljøet. Og det er her, at de tre stereotypiske stemmer høres og blandes mest:

Evangelisten, der, lettere karikeret, er stærk i sin tro på miljøproblemernes alvor og vedholdende i sine ønsker om at fremme en ny og, underforstået, bedre økologisk verdensorden. Mange vil nok betragte miljøgrupper og -aktivister som hørende til disse 'miljøfrelste', men evangelisterne tæller også fremtrædende virksomhedsledere, konsulenter og ledelses- og organisationsforskere, der i bedste missionærstil prædiker, hvad der *må* gøres for at begrænse miljøproblemerne.

Evangelisterne er bare kitsch, sådan som Milan Kundera beskriver kitsch i sin bog om "Tilværelsens ulidelig lethed:" "The feeling induced by kitsch must be a kind the multitude can share. Kitsch may not, therefore, depend on an unusual situation; it must derive from the basic images people have engraved in their memories...Kitsch causes two tears to flow in quick succession. The first tear says: How nice to see the children running on the grass! The second tear says: How nice to be moved, together with all mankind, by children running on the grass. It is the second tear that makes kitsch kitsch." (Kundera 1994, citeret i Newton and Harte, 1997). Evangelisterne taler deres sag ved at appellere til følelserne. Det er vores følelser og livsønsker, der fremprovokeres i udsagn om at sikre en bæredygtig udvikling, så vores børn og børnebørn får mulighed for at løbe og lege i det uforurenede græs.

Når jeg tillader mig at omtale evangelisterne på denne lettere ironiserende facon, så er det fordi, jeg selv har brugt denne form for argumentation.

Skeptikerne er jo dem, der betvivler vigtigheden og nødvendigheden af evangelisternes apeller om at sikre en bæredygtig udvikling. Skeptikerne findes der mange af indenfor den politiske sfære, i virksomhederne såvel som indenfor universitetsverdenen (dog fortrinsvis blandt økonomer). Hovedpointen hos dem er, at miljøproblemerne næppe er så omfattende, at det kan berette nævneværdige ændringer af status quo. Skulle dette alligevel vise sig at være tilfældet, må man nøje overveje omkostningerne herved for at sikre 'mest miljø for pengene', således at den negative påvirkning af bundlinien mindskes mest muligt.

Fatalister udgør en særlig type af skeptiker, som holder sig til det sikre argument om, at i det lange løb er vi alle døde, så hvorfor gøre noget. Dem vil jeg forholde mig fuldstændig fatalistisk til.

Den tredje stemme er entreprenørernes – dem, der påpeger og søger at udnytte de udviklingsmuligheder, som byder sig til i spændingsfeltet mellem udtalte og udtalte/forventede miljøpolitiske hensyn og markedet. Nogle – de såkaldte øko-entreprenører – er drevet af et ønske om at udvikle teknologier og produkter ud fra økologiske hensyn og overvejelser. Andre er drevet af det 'rent' forretningsmæssige, og der er selvfølgelig nogle for hvem, der er tale om både-og.

Det er som lederen for Shell Renewables er citeret for at have sagt: ”mennekeheden bevægede sig ikke ud af stenalderen på grund af mangel på sten.” Det var på grund af vores evne til at innovere – evnen til at sætte sig ud over hvad, der umiddelbart nyttigt. Innovationerne gør det imidlertid ikke alene, skabelsen af et marked kræver langt mere, hvilke entreprenørernes standhaftige stemmer i de erhvervspolitiske debatter også vidner om.

Disse tre stemmer blander sig i debatten, i ét virvar, men i kakofonien kan man skelne to klare fronter: én mellem evangelisten og skeptikeren og én mellem skeptikeren og entreprenøren. Selvom de konkrete anledninger og stridspunkter kan være nok så forskellige har de én ting til fælles. Skeptikeren betvivler de andres opfattelse af det exceptionelle ved miljøet – skeptikeren betvivler problemernes omfang og potentialerne i at udvikle nye forretningsområder med den begrundelse, at der helst skal være en balance mellem miljøhensyn og den belastning af økonomien, der er forbundet hermed. (Altså, et argument baseret på den umiddelbare nytte.)

Når skeptikerne betvivler det ønskelige og især klogskaben i at investere i miljø – det være sig i rensningsteknologier eller i udviklingen og markedsføringen af renere, grønnere produkter – er det ud fra et argument om, at pengene er bedre givet ud til andre formål, og at 'the business of business is business' og ikke forebyggelse af miljøproblemer. Argument hviler på en forståelse af virksomheden som en værdiskabende enhed, der har til formål at maksimere udbyttet for ejerne/aktionærene, hvorfor anvendelse af virksomhedens penge til andre formål betragtes som overvejende uproduktiv, og dermed unyttigt.

Samtidig hviler argumentet på en statisk forståelse af konkurrence, hvor virksomhederne formodes at have nærmest fuld information og allerede at have truffet de rigtige beslutninger med hensyn til produktionens optimering. Hermed ignoreres den kompleksitet, usikkerhed og dynamik, der præger markeds- og teknologiudviklingen, og som gør det vanskeligere at afgøre, hvad det er, der er værdiskabende. Hertil kommer at argumentet hviler på en (meget problematisk) antagelse om at fordele og ulemper ikke alene kan måles men også at de kan gøres op i penge. (Dette er et helt kapitel for sig – det må være another time, another place.)

Disse stemmer har hver deres måde at retfærdiggøre deres synspunkter på – de bruger forskellige henvisningsinstanser. For evangelisten er det naturen/økologien. For entreprenøren er det produktiviteten/innovationen, og for skeptikeren er det markedet. I hvert tilfælde bruges der en forskellig målestok for virksomhedernes værdiskabende effekt, henholdsvis miljøvenlighed/bæredygtighed, langsigtede udviklingsmuligheder og penge/profit på kortsigt. Med så forskellige referencerammer og målestokke er det nærmest indlysende, at de har svært ved at få hinanden i tale.

Kakofonien understreger for mig at se det fascinerende ved miljøområdet – nemlig, at der er ikke enighed om, hvad der er miljø og hvornår noget er et problem. Miljøet er (som så meget andet her i livet) genstand for fortolkninger og er ikke noget objektivt givet. Der er med andre ord mange miljøer, mange naturer, ”natures.” Hermed ikke sagt, at der ikke for en tid kan etableres en stærk konsensus om, hvad miljø er og hvad problemerne er, men det vil være naivt at forestille sig at denne opfattelse ikke udfordres. Det er jo netop det, vi er vidner til i debatten om verdens sande miljømæssige tilstand. Ironisk nok, er parterne – deres voldsomme uenigheder til trods – meget enige om, at tilstanden kan måles!

Det er imidlertid ikke tilstandens tilstand, som jeg synes er interessant, men alle de processer, hvormed tilstanden bliver italesat og dermed synliggjort, (velvidende at ”there is nothing innocent about making the invisible visible”.)

Jeg vil gå et skridt videre og hævde at miljø, det er en måde at skabe orden på – en måde at organisere vores forhold til naturen. Det gør, at det er ikke miljøet som sådan der er vigtigt, men hvordan det begrebsliggøres og konstitueres i forskellige diskurser, det vil sige alle de måder hvorpå det beskrives i videnskaberne og håndteres i de politiske-administrative processer, i medierne, i miljøorganisationerne, og i virksomhedernes ledelses- og regnskabspraksis. Der er mange forskellige praksisser, rationaliteter og teknologier, der bidrager til at gøre det uberegnelige beregneligt, synliggøre det usynlige og forvandle ”the soft issues” til hårde ”facts.”

II. Den miljøpolitiske udvikling og udfordringerne til virksomhederne

Vores opfattelse af, hvad der er et miljøproblem og hvordan det bør løses har udviklet sig markant gennem tiden. Dette afspejler sig bl.a. i de skiftende miljøpolitiske prioriteringer. 1800-tallets miljøpolitik drejede sig f.eks. i høj grad om sikring af vandforsyningen og kloakeringen af byerne, mens den 'moderne' miljøpolitik, hvis begyndelse typisk identificeres med miljøbeskyttelseslovens ikrafttræden i 1974, er rettet mod ganske andre ting. Dette kan illustreres ved hjælp af Mitchell Dean's (1991) 'analytics of government'. Han benytter sig af 4 dimensioner til at beskrive forskellige former for reguleringspraksis eller reguleringsregimer.

Dimension	70-80erne	80-90erne	Sen-90erne -
Fokus	Den synlige forurening, lokalt	Problemerne i produktionsprocessen Lokalt → globalt	Problemerne er ikke kun i produktionen – produktet, globalt
Tankegodset	Beskyttelse: Biologisk-kemisk indsigt om recipienten – luften og vandet	Forebyggelse: Proces-teknisk indsigt til øko-optimering af produktionen	Forebyggelse & forsigtighed: Øko-optimering af produktkæden
Virkemidler	Command & control: rensning	C& C og økonomiske virkemidler: best-available technology (BAT)	C&C og økonomiske virkemidler: BAT, renere produkter, selvregulering
Den reguleredes 'identitet'	Juridisk entitet	Juridisk øko-efficient entitet	Corporate citizens

Den første dimension beskriver hvad det er, der sættes i fokus – hvilke forhold er det, der defineres som værende relevante at regulere. Tankegodset, den anden dimension, angiver hvilken form for viden og ekspertise, der informere reguleringsbestræbelserne. Den tredje dimension omfatter de forskellige virkemidler, der tages i brug og den sidste dimension vedrører den reguleredes identitet, som udvikles igennem praksis. Dette er for så vidt også medkonstituerende for den regulerendes identitet (selvom dette ikke er medtaget i skemaet).

Over tid er der sket et skift i **fokus**. Mens opmærksomheden i 70erne rettedes mod, hvad luften og havene lige omkring os kunne 'tåle', er miljøet blevet et stedse mere globalt anliggende i takt med den voksende erkendelse af, at 'miljøproblemer kender ingen grænser' og som følge af økonomiens internationalisering. Ligeledes ændres **forestillingerne** om hvilke teknologiske tiltag der vil kunne løse problemerne – filterløsningerne søges suppleret med/erstattet af process- og produktinnovationer. Rationalet herfor er en kredsløbsforståelse af samfundets vekselvirkning med naturen, som udmøntes i strategier om forebyggelse og forsigtighed frem for beskyttelse.

Samtidig ændres den dominerende måde at retfærdiggøre miljøpolitikken på: fra at være 'pengene *eller* miljøet' til at være 'pengene *og* miljøet'. Dette sker i kølvandet på udgivelsen af Brundtland Kommissions rapport til FN om 'vores fælles fremtid' i 1987 og de efterfølgende debatter om 'at producere mere med mindre' og om betingelserne for etablering af såkaldte 'win-win situationer'; en udvikling som nogle betegner 'øko-modernisering'. Hvad der var kætterisk i 70erne og de tidlige 80ere blev således til 90ernes mantra. Og er det for så vidt stadig, også selvom den hidtidige miljøpolitik er kommet noget under pres.

Med hensyn til **styringsinstrumenterne** er arsenalet udvidet betydeligt over årene, således at det i dag omfatter en række økonomiske styringsinstrumenter. Samtidig lægges der i dag mere vægt på virksomhedernes egen-kontrol og selvregulering. Virksomheder tilskyndes på forskellig vis til at indføre miljøledelsessystemer, til at afgive grønne regnskaber og til at rapportere om deres miljøforhold (jf. loven om de grønne regnskaber og rapporteringskravene i forbindelse med EUs certificeringsordning, EMAS). De seneste års eksplosion i antallet af miljø- og "sustainability reports" vidner om en betydeligt interesse hos virksomhederne for at synliggøre deres indsats og stå til regnskab for deres handlinger. Rapportering fremhæves som en måde, hvorpå virksomheder kan sikre sig "a licence to operate" (Elkington 2001) i et hyper-komplekst medie-medieret samfund, hvor øget gennemsigtighed er et krav. Hermed hentydes der også til et skift i præmisserne for virksomhedsdrift – efficiens er en nødvendig men ikke længere en tilstrækkelig betingelse. Virksomheden skal også være legitim.

Måden hvorpå virksomheden tænkes/forstås, dens **identitet**, ændres dermed også – fra at være en juridisk økonomisk enhed til mere at være ”a corporate citizen”, der må stå til ansvar for sine handlinger ikke alene over for aktieindehaverne, men også over for de regulerende myndigheder og andre interessenter (herunder offentligheden). Og virksomhedernes miljøarbejde transformeres ligeledes fra at have været et overvejende ’indre’, teknisk anliggende til også at være et udfarende, engagerende anliggende. Virksomheder, som lader sig certificere efter gældende internationale standarder (EMAS, ISO), forpligter sig til en øget interaktion med kunder, leverandører og andre interessenter om miljøspørgsmål. Selvom de selv bestemmer, hvor højt ’overliggeren’ skal ligge, i og med de selv kan definere kravene til deres miljøpræstationer, forpligtes de samtidig til løbende forbedringer. Den miljømæssige effekt heraf debatteres pt. heftigt, om end med væsentlig mindre mediebevågenhed end debatten om miljøets sande tilstand.

(Forskydningen over mod en større grad af selvregulering er imidlertid ikke kun forbeholdt miljøområdet. Det kendes fra mange andre sektorer, f.eks. sundheds- og uddannelsessektoren, og har fået et sådan omfang, at man ligefrem er begyndt at tale om ”the audit society” (Power 1997).)

Selvom der kan være noget befriende enkelt ved at ordne verden – f.eks. reguleringspraksisen – ved at rubricere ting i kasser, så skal man selvfølgelig omgås sådanne kategoriseringer med en vis varsomhed, da den ene praksis ikke udelukker den anden og tidligere tiders tiltag stadig gør sig gældende i et eller andet omfang. Hertil kommer, at sådanne skemaer umuligt kan indfange dynamikken i de reguleringsmæssige skift. Det, der betinger skiftene, er at fokus, rationalet for at regulere og styringsinstrumenternes hensigtsmæssighed hele tiden **problematiseres og udfordres**:

- 70ernes rensningsstrategi blev problematiseret af miljøaktivister og myndigheder, som hævdede, at den blot skabte andre former for miljøproblemer
- 80erne renere teknologi strategi kritiseredes af de samme for kun at fokusere på produktionsfasen og ikke at indtænke, hvordan forureningen i produkternes brugs- og bortskaffelsesfaser kunne mindskes.

- effektiviteten ved 'command and control' tilgangen blev problematiseret i forbindelse med regeringens moderniseringsplaner i 80'erne og, efterfølgende indførtes en større satsning på virksomhedernes selvregulering og brugen af økonomiske styringsinstrumenter.
- Ligesom skeptikernes problematisering af miljøindsatsens nytte, der har fået så megen mediebevågenhed

Problematismen sker ved en mobilisering af – som min kollega Peter Karnøe siger – 'mennesker, maskiner og materialer'. Det sker ikke af sig selv – der skal arbejdes for det. Så selvom et skema som dette kan foranledige en til at tro, at den miljøpolitiske diskurs er en simpel afspejling af de materielle vilkår, er dette ingenlunde tilfældet. Koblingen er langt mere kompleks.

Spørgsmålet om, hvilken betydning eller effekt den miljøpolitiske udvikling har for virksomheders og andres adfærd er hovedspørgsmålet i den samfundsvidenskabelige miljøforskning. I det følgende vil jeg tegne konturerne af det organisationsteoretiske bidrag hertil.

III. Miljøledelsesforskningen

Den dominerende og ældste tradition indenfor miljøforskningen er den naturvidenskabelige, og rettes blikket mod den samfundsvidenskabelige miljøforskning er den miljøøkonomiske forskning nok den mest fremtrædende enkelt (sub-) disciplin med en historie på godt 30 år. Det er også denne tradition, der langt hen ad vejen forsyner skeptikerne med skyts i form af videnskabeligt baserede argumenter.

Sammenlignet hermed er den organisationsteoretiske miljøforskning noget 'yngre' og mindre synlig i den brede offentlige debat. Selvom grundfiguren 'virksomheden og dens omgivelser' indtager en central plads i organisationsforskningen, er det først inden for de sidste 10-15 år, at begrebet omgivelser er kommet til at omfatte de naturmæssige omgivelser og ikke kun de forretningsmæssige (Starik 2001).

Med udgangspunkt i Donaldson og Prestons (1995) klassificering af teorier, som instrumentelle, normative og deskriptive, kan man sige, at meget af den

miljøledelsesforskning, der henter sin inspiration fra organisationsteorien, falder indenfor de to førstnævnte kategorier.

For nu at starte med den forskning, der har de stærkeste evangelistiske træk – den normative: Her rettes blikket mod, hvad virksomheder/virksomhedsledere *bør* gøre. Begrundelserne herfor er ofte underforståede. Der er dog enkelte forfattere for hvem målet er at udvikle en øko-centrisk tilgang til organisations- og ledelsesforskning. Denne forskere trækker meget på litteraturen om organisatorisk læring, kulturteori og forandringsledelse, og hægter hermed deres anbefalinger op på de selv samme teorier, som de ønsker at lægge afstand til.

I denne forskningstradition har de 'grønne' forandringsagenter nærmest helteagtig status og deres "mission impossible" beskrives som intet mindre end "environmental cultural change" (Callenbach et al. 1993). Netop fordi dette må betragtes som noget af en opgave for selv den heldigste helt, så er det slående, hvor tavs denne forskning er, når det kommer til mere detaljerede anvisninger af, hvordan det skal kunne lade sig gøre.

Anbefalinger om f.eks. at identificere og kommunikere med ens interessenter eller om at inddrage medarbejderne i miljøarbejdet er så tilpas rummelige, at de fleste kan nikke med, men det siger ikke meget om, *hvordan* det skal gøres. En mulig forklaring herpå kan være, at ønsket om at udbrede/sælge det glade budskab taler for at generalisere. En anden kan være litteraturens forankring i en funktionel, instrumentel forståelse af organisatorisk læring og organisationskultur, som mange nok vil betragte som en smule gammeldags og uanvendelig til formålet.

Den instrumentelle litteratur adskiller sig fra den normative ved at lægge betydelig mere vægt på de positive økonomiske konsekvenser ved at indføre tiltag til forbedring af virksomhedens miljøforhold og på de negative følger det kan få at undlade. F.eks. bruges stakeholder- eller interessent-teorien til at argumentere for det økonomisk fordelagtige i at engagere sig med sine interessenter, og argumentationen fra Peters & Waterman's nok så berømte og berygtede bog "In search of Excellence" fra 1982 er udvidet til at omfatte "environmental excellence".

De fordele, som denne forskning stiller i udsigt, hvis man følger der anbefalinger, omfatter alt lige fra ressource besparelser, produktivitetsforbedringer, større kundetilfredshed og -loyalitet, bedre image, branding, bedre muligheder for at tiltrække og fastholde gode medarbejdere, til større investor interesse og bedre noteringer på børsen. Og forskningen frembringer det ene eksempel efter det andet, der kan tjene som inspiration til efterligning. Med den stærke betoning af udvikling og innovation har denne forskningstradition for mig at se klare entreprenante undertoner.

I min læsning har de fleste af de forskere, som jeg nu har sat i bås, et mere eller mindre udtalt ønske om, at tingene kunne gøres anderledes, at virksomheders miljøperformance kunne gøres bedre. (Eller som tidligere statsminister Paul Nyrup har sagt: ”Kan vi ikke bare gøre det lidt bedre?”) Desto mere ironisk er det, når denne forskning – måske fordi det er management- eller ledelsesforskning – kritiseres for at sigte mod det stik modsatte, nemlig mod en afmontering af den eksisterende regulering (og underforstået sikring af miljøkvaliteten) og for en sikring af virksomhederne ’frihed’. Det tror jeg er, at underkende eller undervurdere litteraturens entreprenante sigte.

Jeg synes imidlertid, at det problematiske ved begge af disse forskningstraditioner ligger et helt andet sted – nemlig at de spænder ben for sig selv. Det gør de ved på den ene side at tage miljø og miljøproblemerne natur og alvor for givet, og på den anden side at betragte ledelsesværktøjerne som forholdsvis entydige størrelser eller opskrifter, der relativt problemfrit kan bringes i anvendelse i forskellige situationer. Hermed ser de ikke alene bort fra at alle disse ’ting’ er genstande for fortolkning, men de ser også bort fra de spændinger og beslutningsmæssige dilemmaer, der er en følge af de divergerende fortolkninger, men som virksomheder ikke desto mindre må finde en måde at håndtere. Dette gør det vanskeligt for forskningen, at realisere sin egen forandringsorienterede, forskningsambition.

Nå, nu må det være skeptikerens stemme, vi skal høre, når der kun er den deskriptive-analytiske forskningstilgang tilbage? Helt så enkelt er det imidlertid ikke.

Den deskriptive forskning søger ikke at besvare spørgsmålet om hvem, der f.eks. skal bedrive miljøledelse, eller angive hvordan dette skal foregå. I stedet fokuseres der på om og i hvilket omfang diverse former for miljøledelse (eller andre former for ledelsesværktøjer) overhovedet finder anvendelse. Ser man bort fra de 'rene' kortlægningsstudier, trækker store dele af denne forskning på organisationssociologien, særligt på institutionel teori, hvor legitimitet er den centrale forklaringsvariabel. Hermed bruger denne forskningstradition en helt anden henvisningsinstans end evangelisterne, entreprenørerne eller skeptikererne. Her spiller gennemsigtighed, troværdighed og tillid ind som afgørende legitimitetsskabende elementer. Og i det omfang de leverer skeptiske bidrag til miljødebatten er det socialt og ikke økonomisk begrundet.

Indenfor denne tradition samler den forskningsmæssige interesse sig om, hvad man kunne betegne som, miljøets institutionalisering, målt f.eks. i miljøledelsesværktøjers spredning og i hvordan de bliver anvendt. Spredningen forklares ud fra tre mekanismer: For det første, kan der være tvangsmæssige forhold, der fordrer at spredningen finder sted eksempelvis hvis myndighederne skulle kræve at virksomhederne i en bestemt branche/i et bestemt område indfører miljøledelse, eller når store kunder kræver at deres leverandører er miljøcertificerede, eller når en koncern lader sig miljøcertificere og moderselskabet 'kræver', at datterselskaberne følger trop.

For det andet kan spredningen påvirkes af den normative indflydelse, som eksempelvis en brancheorganisation kan udøve overfor sine medlemmer eller en konsulent kan udøve overfor vedkommendes kunder. For slet ikke at tale om den normative påvirkning, der ligger i at uddanne fremtidige erhvervsfolk til at se mulighederne i miljø, som vi i IOAs miljøgruppe sammen med kollegaer fra IKL gør i forbindelse med den nyoprettede minor i 'Corporate Environmental Governance' på cand. merc. studiet.

Og den tredje mekanisme, der er på spil er en, vi nok alle på en eller anden måde kender: når vi kommer i tvivl om hvordan noget skal gøres, så søger vi at efterligne én fremgangsmåde, som anses for at være god eller succesfuld (Ventresca & Hoffman 2002).

Spredningen af miljøledelsesværktøjer er, som sagt, kun et mål for miljøets institutionalisering, eller forankring i hverdagen, om man vil. Et andet er, hvordan de forskellige værktøjer bliver anvendt. Det centrale spørgsmål er, om virksomhedernes tilpasning til omgivelsernes krav, f.eks. om introduktionen af et miljøledelsessystem, bliver til andet og mere end blot en symbolsk handling? I relation til miljørapportering spørger denne forskning f.eks. til, hvor taknemmeligt papiret er? Og der er en række undersøgelser, der konkluderer, at papiret er ret taknemmeligt.

Fordi det analytiske fokus er på resultaterne – i form af institutionaliserede miljøledelsesværktøjer – forbliver analyserne (delvis) blinde overfor de processer, der har ført til de pågældende resultater. Ved f.eks. at afveje rapportering som simpel ”greenwash”, en slags miljømæssig hvidvaskning, overser man imidlertid den mobilisering af mennesker, maskiner, materialer og historier, som udarbejdelsen af rapporterne fordrer, ligesom man overser, hvilken betydning denne mobilisering kan have for organisationen på længere sigt. Tilsvarende ved at kritisere auditering og certificering for udelukkende at være rituel, får vi ingen indsigter i hvorfor dette er tilfældet, eller i hvordan en tilsyneladende ’neutral’ aktivitet som auditering i øvrigt påvirker de organisationer, den udøves i.

IV. Mod en processuel miljøforskning

Og det er så her, at jeg ønsker at sætte ind med udviklingen af en lidt anden form for miljøpraksis-forskning, En forskning, der har som udgangspunkt, at miljøproblemer ikke kan betragtes som objektivt givne, men som noget der er genstand for fortolkning, meningsdannelse og italesættelse. Det vil sige, der er ikke kun et ’miljø’, men mange forskellige miljøer (’natures’), som folk i og omkring virksomhederne betragter som vigtige. Netop derfor må alle disse fortolknings- og meningsdannelsesprocesser antages at have afgørende betydning for, hvorledes virksomhedernes praksis udfolder sig.

Det centrale spørgsmål er således, hvorledes ideer og krav om ’at gøre noget ved miljøet’ etableres, introduceres, stabiliseres og reproduceres i organisationer som en miljøpraksis – hvordan er det, at denne praksis får form? Hvad og hvem er involveret?

Frem for at betragte dette som en relativt ligetil, enkel og måske endda rationel proces, bliver den forskningsmæssige udfordring at forstå det komplekse samspil mellem det naturmæssige og det sociale (man er vel gammel geograf?), hvorfra forskellige former for miljøpraksiser emergerer. Mange har undersøgt spørgsmålet om virksomheders miljøpraksis, men gjort det med udgangspunkt i enten organisationens miljømæssige forhold, dens teknologier, dens ansatte, dens ledelse eller i myndighedernes regulering af virksomheden. I stedet ønsker jeg at rette blikket mod det netværk af 'mennesker, maskiner og materialer', der i en gensidigt konstituerende proces – som nogle kalder "the mangle of practice" (Pickering 1995) – **gør**, at grænser bliver draget og miljøet bliver til, bliver synligt, bliver gjort til en kalkulerbar enhed, der kan træffes beslutninger om.

Der er tale om en reorientering af miljøledelsesforskningen, således at den kommer til at adressere hvordan forskellige former for miljøpraksiser emergerer og 'performer'.

Det giver mulighed for (mindst) tre ting, nemlig at:

- bevæge sig væk fra generelle (men ikke særligt velfunderede) anvisninger til nok så heltmodige 'grønne' forandringsagenter
- undgå at trække teorien ned over hovedet på praksis og undgå de 'rene' appliceringer af gammelkendte teorier
- komme med forklaringer på, hvorfor det går som det går, ved at trække på indsigter fra både praksis og teori og producere resultater, som kan være nyttige for både praksis og forskningen.

Alt dette drejer sig om, hvordan jeg ønsker at bedrive min forskning, hvilke problemer jeg interesserer mig for og hvilken vinkel jeg vil anlægge på disse problemer. Spørgsmålet er så i hvilke sammenhænge, denne forskningsaktivitet kan udfoldes? Der er umiddelbart tre oplagte muligheder:

- i forbindelse med studiet af "Environmental Standards – Standardizing the Environment", igangsat i DUCED-regi.
- i forbindelse med studiet af, hvorledes miljøkommunikation mellem kunder og leverandører påvirker markedsdannelsesprocesser. Dette sker i regi af Centeret for Effektiv MiljøKommunikation i Produktkæder, som er et såkaldt 'innovationskonsortium' bestående af 5 produktionsvirksomheder (Bdr. Hartmann, Coloplast, Junkers, Elsam og Vestas), en rådgivnings- og

servicevirksomhed (FORCE Technology) og forskere fra Ålborg og HHK.

Dette er kun et af de emneområder, som Centret arbejder med.

- Og forhåbenlig i forbindelse med fremkomsten af nye teknologier, f.eks. indenfor det bioteknologiske felt.

Ved at fokusere på, hvorledes ideer materialiseres i objekter og praksiser, er det min overbevisning, at det bliver muligt at problematisere en række af miljøledelsesforskningens gængse anbefalinger, og at adressere et vigtigt spørgsmål som denne forskning kun i begrænset omfang beskæftiger sig med, nemlig hvorfor forgrønnelsesprocesser sjældent forløber som planlagt.

Og som én, der ønsker at 'der skal gøres noget', vil jeg med evangelistens stemme sige at dette vil udgøre et vægtigt bidrag til miljøledelsesforskningen. Samtidig reflekterer entreprenørens tankegang sig i mit valg af fokus og i ambitionen om at udvikle en processuel tilgang.

Miljø betragtes af økonomer som én blandt mange typer af 'social costs', og for dem er det centrale spørgsmål, hvordan "the problem of social costs" (Coase 1960) bedst kan løses. Dette er imidlertid, efter min mening, en alt for snæver, konservativ og pessimistisk måde at formulere spørgsmålet på. En anelse polemisk kan man måske sige, at den centrale udfordring for den samfundsvidenskabelige miljøforskning ikke først og fremmest er at løse problemet med "the social costs", men derimod at fremme "social innovation".